

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ‘AR VE NAMUS’ KAVRAMI

Abdullah EREN*

Öz

Klasik Türk şiirinde birçok kavram, has kılındığı tiplere göre değerlendirilir ve böylece genel kabulde olumlu olan bir kavram olumsuz, olumsuz görülen ise olumlu bir hâl alır. Şeref, haysiyet ve dürüstlük gibi anlamlara gelen ‘ar ve namus’ bu kavramlardan biridir ve genellikle melâmet anlayışı ve zâhid tipine dayalı telakkiler münasebetiyle bu anlamlarının zıddı yönde kullanılmıştır. Bu çalışma, bu kullanımın örnek metinlerden hareketle sergilenmesine ve anlam özelliklerinin incelenmesine yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, Ar ve Namus, Melâmet, Zâhid, Âşık

CONCEPT OF ‘SHAME AND CHASTITY’ IN THE CLASSICAL TURKISH POETRY

Abstract

Many concepts in The Classical Turkish poetry is assessed according to the human types and thus a concept that positive in public acceptance becomes negative and vice versa. One of those concepts is “shame and chastity” that means honor, dignity and honesty and is usually used opposite meanings because of condemnation understanding and thoughts about ascetic type. This study is based on the stated usage in the example texts and examines the meaning features of it.

Keywords: The Classical Turkish poetry, Shame and Chastity, Condemnation, Ascetic, Lovers

Giriş

Sözlüklerde ar kelimesi ayıp, kusur, utanma, yaramaz nesne gibi anlamlarla karşılanmaktadır (Şemseddin Sâmî, 1317: 921; Ahterî, 1978: 297). Namus ise âdet, şeriat, kanun, kaide, vahiy, melek, sır, oyun, hile, süslü yalan, ikiyüzlülük, siyaset, tedbir, kavga, şöhret bulma, nam, kibir, kendini beğenme, haysiyet, izzet, şeref, hürmet, savaş, iffet, masumiyet, mahrem, halktan hürmet ve yüksek mertebe umma; makam, şöhret ve övülme arzusu (Muhammed Mu’în, 1375: 4629, 4630.); sırdaş, maharetli, avcı pususu, tuzak, kovucu, aslan yatağı, manastır, hilekâr, sivrisinek (Sarı, 1982: 1560) vb. anlamlara gelir. İlâhî sırlara mahrem olup onları taşıması münasebetiyle Cebrâil’e ‘Nâmûs-i Ekber’ denilmiştir (Yeğîn vd., 1990: 765).

“Nâmûs kelimesi muhtemelen aslındaki ‘sır, gizlilik’ gibi manalarından dolayı Türkçe’de ‘kişinin mânevî şahsiyetinin, aile şerefının saygınlığı ve dokunulmazlığı, iffet ve hayâ duygusu, doğruluk, dürüstlük’ gibi anlamlarda kullanılmakta, İslâm ahlâk

* Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. abduallaheren@odu.edu.tr.

literatüründe ırz, iffet, edep, hayâ, istikamet gibi terimler Türkçe'deki mânasıyla nâmûs kavramını da ifade etmektedir” (Aydın, 2006: 382)”

Görüldüğü gibi genel itibarıyla ar, utanma ve çekinme; namus ise ırz ve dürüstlük anlamlarına gelecek şekilde kullanılmaktadır. Ar ve namus arasındaki ortak anlam ilişkisi iffet temeline dayanır ve bu iki kelime birbirinin tamamlayıcısı ve pekiştiricisi olacak şekilde yan yana gelerek ahlâk anlayışının temel değerlerinden olan şeref ve haysiyeti vurgular.

Klasik Türk şiirinin anlam dünyası içerisinde ar ve namus kavramı, yer yer “nâm”, “neng ü nâm”, “nâm u nâmûs” gibi nam ve şöhrete vurgu yapan ifadelerle de karşılanarak, genellikle olumlu anlamlarını kaybetmiş, dünya sevgisine kapılan kimselerin benlik davasına dayalı hedeflere ulaşma yolundaki azimlerine bağlı tavırlara has kılınmıştır. Bu durum, tasavvufun beraberinde getirdiği yaklaşımların, özellikle melâmet kavramının ve bunlarla bağlantılı olarak insan tipleriyle ilgili telakkilerin bir yansımasıdır.

Melâmet kınama ve ayıplama gibi anlamlara gelen bir kelimedir. Tasavvufî bir terim olarak, “Allah tarafından sevmek, Allah’ı sevmek, O’nun yolunda nefisle mücahede etmek ve bu mücahede sırasında kendisini kınayanların kınamasından korkmamak” demektir (Azamat, 2004: 24).

Mutasavvıflar için melâmet yani halk tarafından kınanmak has bir mertebedir. Halkın kınaması, onlar için gıdadır. Bunda Allah’a yakınlık alameti vardır ve sevinilecek bir durumdur. Allah, kendisi ile alâka kuran kimseleri dünya ehline kınattırarak onların kendine daha fazla yönelmelerine, kibir ve ucubdan uzaklaşmalarına yardımcı olur. Çünkü insan için bu hasletlerden daha büyük bir engel ve âfet yoktur (Abdulkerim Kuşeyrî, 2003: 312, 313).

Klasik Türk şiirinde melâmeti ve onun beraberinde getirdiği hâlleri yaşayan veya yaşamayı hedefleyen tip; muhabbet, ihlâs, fakr ve fena ehlidir ve genellikle gönül ehli, âşık ve rind olarak adlandırılır. Bu ideal insan tipinin karşısında ise riya, benlik, varlık, taklit, kâl, kısacası ‘dünya ehli’ olan halk ve bunların önde gelenleri olan zâhid, vâiz, sofu ve hocalar bulunmaktadır. Birinci tip insanlar hem nefisleri hem de ikinci tip insanlar tarafından şiddetli biçimde kınanır.

Klasik Türk şiirinde şair, sözünü birinci tip insan kimliği ile sarf etmeye ihtimam gösterir ve birçok kavramı, bu kimliğin beraberinde getirdiği bir yükümlülükle havasa özgü bakış açılarıyla anlamlar yüklemeye çalışarak, yukarıda bahsi geçen özelliklere sahip halkın yani avamın ve özellikle bunların mücessem temsilci ve önderlerinin idrakinden farklı ve çoğu zaman bu idrakin olumlu gördüklerini olumsuz, olumsuz gördüklerini olumlu olacak şekilde anlamlandırır.

Şair, kendi dünyasını idrak ettiği gibi onların dünyasını da iyi bilir. Fakat onlar, şairin dünyasını bilmediği için ve kendi dünyalarından öteye bir şeyin olmasının imkân dâhilinde olamayacağını düşündükleri veya bunların menfaatlerine uymayacağı endişesi ile gerçeklerden uzaktır. Şair onların zihniyetini ve farklı adlar takarak veya görüntülerle süsleyerek kutsallaştırdığı menfaatlerini eleştirerek değerlendirir. Bu değerlendirmelerde özellikle dinî kisve, tavır ve söylemler ile gönül ehline yöneltilen kınamaları esas alır.

Zâhid ve vâiz gibi tiplerin her türlü fiil ve tavırlarının altında benlik duygusu yatar. Seccadesi, tesbihi, ibadeti göz boyamadan başka bir şey değildir. Vaaz ve nasihati kendini alkışlatmak içindir. İyilik, dürüstlük vb. görüntüler altında sergileyip durduklarıyla halkı kendi arzuları doğrultusunda yönlendirmeyi hedefler. Edebi, hayâsı ve tevazusu da itibar, şöhret gibi kazançlar elde etmek için olduğundan asıl itibarıyla edepsizlik ve hayâsızlıktır. Bu tip benlik davasına düşmüş riyakâr insanların, diğer insanlara hoş görünmekten ve böylece çeşitli dünyevî menfaatlere ulaşmaya vesile olmaktan başka bir şey ifade etmeyen ar ve namus anlayışı ile yokluk yolunu tutmuş gönül ehlinin anlayışının birbirinden tamamen farklı olması gayet tabiidir.

1. Klasik Türk Şiirinde Ar ve Namus İle İlgili Telakkiler

Klasik Türk şiirinde genel itibarıyla benlik, itibar, halka hoş görünme, şan ve şöhret; halk ve nefis tarafından kınanma endişesinden kaynaklanan çekingenlik ve bu çekingenliğin beraberinde getirdiği hâlleri karşılayan “ar ve namus” kavramı; zâhid, sofu, vaiz gibi olumsuz tipler, kısacası ‘dünya ehli’ halkın ardına düştüğü ve varlığı ile övündüğü temel değerlerdendir. Bu tiplerin giyiminden konuşmasına kadar bütün hâl ve hareketleri, âdet ve mücadeleleri bu kavramın dayalı olduğu hedeflere erişmeye yöneliktir.

Ar ve namus kapsamına giren görüntü ve fiiller dünya sevgisinden, dünyevî menfaatler elde etme arzusundan kaynaklanır. Bu yolda kişinin benlik ve akıl olmak üzere iki dayanağı vardır. Benlik, ideal insan tipindeki fakr ve fenâ hâllerinin zıddıdır ve bulunduğu kimseyi ardından sürükleyerek doğru yoldan tıpkı şeytan gibi saptırır:

Fakr u fenâ yolunda gayret kuşakın it berk

Şeytân misâl nâmûs boynunda olmasun tavk (Behiştî, G. 255-4)

Akıl ise, benlik duygusunun etkisinde olduğundan ve zâhiri esas aldığı için aşk yolunu tutup ilerleme, aşk sırlarına erişme ve onun gerektirdiği hâlleri yaşama, dolayısıyla hakikate ulaşma yolunda bir işe yaramadığı gibi üstelik engeldir. Onu şiar edinmenin elde ettiği ilim ve hikmet ancak ar ve namus sermayesi olur:

'Âr u nâmûs u desîse bil ki 'aklın şânıdır

'Âşık reh-zen 'akıldur 'aşkı iste 'aşka uy (Sıdkî, Terci-i Bend VIII-2)

'İlm-i Risto hikem-i Câlînûs

Oldı ser-mâye-i neng ü nâmûs (Arpaeminizâde Mustafa Sâmî, Mesnevî 4-72)

Benlik ve aklıyla ar ve namus, yani varlık, şan ve şöhrat davasına düşen kişi kendini büyük bir tehlikenin içerisine atmıştır. Bu tehlikeden kurtulup emniyete ermek ancak melâmet yolunu tutmakla mümkündür:

Cây-ı emn ey dil melâmet kûyudur irmez ana

Geçmeyen der-bend-i nâm u varta-i nâmûsdan (Âşık Çelebi, G. 55-5)

Ar ve namus davası, dünya için yok yere perişanlık çektirir. Sebep olduğu hırs ile insanı çekişme ve kargaşalara sevk eder. Göstermelik olmaktan öteye geçmeyen âdetleriyle maneviyatı baskı altına alıp büyük sıkıntılara yol açar. Gönül birliğine ve dolayısıyla huzura mani olur:

Yok yire dünyâ için şol derbeder olmak ki var

Eylemekdür 'âr u nâmûsı ne şübhe ber-ara (Edirneli Nazmî, Terkeb-i Bend 2-3-7)

Bir yanadan câna mihnet 'âdet-i nâmûs u neng

Bir cihetden câh için cühhâl ile âşûb u ceng (Nev'î, Musammat XI- 1-2)

Vahdete mâni' olurmuş 'âr u nâmûs u hured

Tagıdup eşhâsı hep tenhâ olam gibi yine (Emrî, G. 437-4)

Onun verdiği bu sıkıntılı hâllerden kurtulmak için en başta aşk lâzımdır. Yokluğu gerektiren aşk ile varlığa dayalı ar ve namus bir arada bulunmaz. Aşk, akli ve beraberinde şüphe ve tereddütleri ortadan kaldırır. Böylece ar ve namustan eser bırakmaz:

Yâ terk-i nâm u neng it yâ 'aşkı ko gönül gel

Neng ile nâm sızmaz 'aşk ile bir arada (Bâkî, G. 478-3)

Sevdiğim budur şarâb-ı 'aşkı dinletmez bana

'Aklımın efsânesin nâmûs ile 'ârım komaz (Hayâlî, G. 206-4)

Ar ve namusu terk, benlik davasını ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ikiyüzlülüğü gidererek kişiyi ihlâsa erdirir, keder ve sıkıntıları ortadan kaldırır. Böylece gerçek manada hürriyete ve sultanlığa kavuşturur:

Neng ü nâmûs u vakâr u 'ârdan men ârîyim

Zerk u sâlûs u riyâ âlâyışinden sâdeyim (Şâhidî Dede (Şeyh Gâlib, Tahmis 4-2))

Terk eylemişüz 'ârla nâmûsı yolunda

Bî-gussa vü bî-gam niçe o başlarımız biz (Edirneli Nazmî, G. 2526-4)

'Aşk şehrinde melâmet ehlinin sultanlığın

Sen de bî-nâmûs u bî-'âr olmayınca bilmedin (Usûlî, G. 73-5)

2. Zâhid, Sofu, Hoca vb. Açısından Ar ve Namus

Bu tip insanlar şekle önem verir ve şekle dayalı hâl ve hareketler manzumesi olan ar ve namusu muhafaza için aşırı gayret gösterir. Çünkü bu sayede halkın gözüne hoş görünerek itibar ve şöhret kazanır, çeşitli menfaatler elde eder. Bunlarla birlikte kınanmaktan da uzak olduğundan dolayı dünyevî manada rahat bir hayat yaşar:

Zâhidâ sen selâmet biz melâmet ehliyüz

Kim görüpdür gözleye 'âşık olan nâmûs u 'âr (Muhibbî, G. 813-4)

Tavır ve davranışları dindar ve vakarlı görünme eksenindedir. Dindar görünmek için sarığı, cübbesi, seccadesi ve tesbihi yerli yerindedir. Fakat asıl itibarıyla ar ve namusu, halkın gözünde yüksek bir dereceye çıkma hevesini put edinmiştir ve buna kulluk yapmaktadır:

Tâc u destâr ile sôfî taylesânın 'arz ider

Rinde ammâ elde bir tesbîh tutmak 'âr olur (Hayretî, G. 56-4)

Sanma zâhid bizi nâmûs ile 'ârun kuliyuz

Yâ senün gibi hemân kurı vakârun kulıyuz (Hayretî, G. 139-1)

Elde ettiklerini veya etmek istediklerini kaybetme korkusuyla aşk sırlarına talip olmaktan ısrarla kaçınır. Böylece gerçek ilimden nasiplenemez ve cahil kalır. Kendi dünyası dışında bir şey bilmez. Âşıkların, rindlerin hâllerini anlamaz:

Tâlib-i esrâr-ı 'ışk olmaga 'âr eyler fakîh
Câhili gör istemez keşf olduğın cümle 'ulûm (Behiştî, G. 331-2)
Nâm u neng ehli ne bilsün revîş-i rindânı
Mey-gede bencileyin 'âşık-ı şeydâ yiridür (Bâkî, G. 66-5)

Âşıkların hâl ve hareketlerini ar ve namusa aykırı görür. Onları ayıplar ve kınar; kendi dünyasına, yani dindar görünmeye, iyi bir nam sahibi olmaya ve akıl yolunu tutmaya davet eder:

Nâmûsa beni da 'vet eder nâsîh u nâme
Ey hâce nider 'âşık olan neng ile nâmı (Nesîmî, G. 411-9)
Nâsîhâ söyleme kim 'aklı şî 'âr eylemezem
Dutmazam râh-ı vera ' nâmûs u 'âr eylemezem (Nigârî, G. 488-1)

Bu hâlleri sebebiyle âşıkların arasına giremez. Zaten girmesi de uygun olmaz. Âşıklar meclisine girmek namus ve arı, başta nam ve vakar olmak üzere bütün benlik kalıplarını terk etmeyi gerektirir. Zâhidin ardına düştüğü şeyler ise tam olarak bunlardır:

Sinân Ümmî olup sâki eline câm-ı 'aşk aldı
Koyup nâmûsı ey zâhid mey ü sohbet sürersen gel (Ümmî Sinan, 96-9)
Meyhânededen tevakku ' bî-neng ü nâmlıkdur
Kimse bu kûya kesb-i nâmûs u 'âra gelmez (Nâbî, G. 295-6)

3. Âşık Açısından Ar ve Namus

Âşıklar ve diğer olumlu tipler, zâhid ve benzeri tiplerde bulunan ar ve namus endişesi ile bunun gereği olan hâl ve davranışlardan uzaktır. Zâhidlerin hedefi varlık ve şan-şöhret için çeşitli sıfatları elde etmek iken; bunlar, sevgilinin zatından gayrıya iltifat etmez. Hangi nama ve bunun gereği olan tavra sahipse hiç çekinmeden ortadan kaldırır:

'Âr ile nâm u nengini var oda sal vâ yak anı
'Ârif-i zât olan kaçan mültefit-i sıfât olur (Nesîmî, G. 96-6)

Âşık, iradesini sevgiliye bağlayan ve onun uğrunda her şeyi terk eden ve yok olmayı hedefleyen kişidir. Böyle birinin sevgiliden başkasına itibar etmekten kaynaklanan ve bu yüzden âşıklık usûl ve erkânına muhalif hâl ve hareketleri barındıran, hiç bir fayda vermediği gibi üstelik kabahat olan ar ve namus yolunu tutması elbette düşünülemez:

Kârger olmaz dilâ nâmûs u nâm 'âr eylemek

Âyin-i 'uşşâkda yok bu kabâhatdir bize (Nigârî, G. 578-6)

Zaten o, bu yolda aşk sarhoşluğu ile kendinden geçip bütün benliğini ar ve namus ile birlikte feda etmiş ve bu sayede varlık ve yokluk yükünden kurtulmuştur:

Vâreste-i tekellûf-i bûd u nebûddur

Bilmez nedür felekde gam-ı neng ü nâm mest (Mezâkî, G. 33-6)

Halktan çekinme ve onların dünyası doğrultusunda hareket etme onun için zillet ve yükür. Çılgınca hareketler yapar ve bu tarz hareketlerle halka rüsva olur. Rüsvalıkta öyle bir safhaya ulaşır ki utanmayı dahi utandırır ve ancak bu safhaya geldiği zaman muradına erer:

Âşıkım âşıkâ şûrîdelik a'la yaraşır

Pek denâ'et görünüir siklet-i 'ârî çekemem (Nef'î, G. 84-4)

Utan ey dil ki rüsvây-ı mahabbet koymazım adın

'Arûs-ı haclegâh-ı şerme senden neng gelmezse (Şeyh Gâlib, G. 301-5)

Delilik gibi görünen bu hâlleri yüzünden halk ve özellikle zâhidler tarafından kınanır ve kötü adla anılır. Fakat o, kendinde namdan ve ardan bir eser bulunmaması münasebetiyle bu durumdan endişelenmez. Hatta doğru yolda gittiğinin bir göstergesi olduğundan bunları en güzel hâl ve nam olarak görür ve muhafazaya çalışır:

Fuzûlî'ni melâmet eyleyen bî-derd bilmez mi

Ki bâzâr-i cünûn rüsvâlarında neng ü nâm olmaz (Fuzûlî, G. 113-7)

Bed-nâm-ı 'âlemüz bize nâmûsı anmanuz

Kim ihtilâl virmeye nâm-ı nigûmuza (Sehâbî, G. 345-4)

Zaten namus ve arı terk etmesinin başlıca sebeplerinden biri, halka hoş görünme ve beğenilme belasından kurtulmak, onlar tarafından kınanmak ve kötü adla anılmaktır. Ne kadar kınansa ve perişan olsa da bu yoldan geri dönmez:

Şeyhî'yi kûy-ı melâmetde nişân etmek için

Veririz 'ârı yele nâm u nişân ile bile (Şeyhî, G. 161-7)

Koyup nâmûs ile 'ârı düşüp kûy-ı harâbâta

Yürür çâk-i girîbân olup erbâb-ı melâmetler (Bâkî, G. 166-3)

Kınanmayı, insanların hoş görmesine ve bundan kaynaklanan saadete tercih eder. Bu hâl ile dünya ehli arasından çıkar. Nam ve nişanı kalmadığından hakikat itibarıyla dünyada değildir ve buraya bir daha dönmez:

Bir âr u devleti geri etmiş melâmete

Bulmayalar bu dünyede illâ gerü beni (Şeyhî, G. 193-4)

Böylece melâmet mülkünün sultanı olur. Başındaki bela taşı tac, perişan saçları tuğ, vücudunda kabaran yara otağıdır. Sevgili karşısında mahviyetten başka bağlı bulunduğu bir hâl yoktur:

Başında mûy-i jülîde tenimde tâze dâgım var

Melâmet mülkünün sultâniyem tûgum otagım var (Hayâlî, G. 169-1)

Tâc-ı ser seng-i belâ yüz suyu hâk-i kademün

Yeter ey döst yeter bana ne nâmûs u ne 'âr (Necâtî, G. 63-6)

Artık farklı bir boyutta kendi âlemine has namus ve ara sahiptir. Onun ar ve namusu, halkın ar ve namusunu ve böylece ikiyüzlülüğü terk ile aşk hâllerini doyasıya yaşamaktır. Aşk ile öyle kendinden geçer ki dünyalığa, dünyanın saadet ve saltanatına sahip olmaktan ar eder ve uzaklaşır:

Nâmı kor nâmûsı kor 'âr eylemez 'âşık olan

Nâm u nâmûs anla kim bu yolda terk-i 'âr imiş (Nehcî, G. 165-6)

Zâhidâ rehn-i şarâb it hırka-i sâlûsunu

Gel dimâgun eyle ter terk it koru nâmûsunu (Zâtî, G. 1736-1)

Habbezâ zümre-i mestân-ı mey-i 'ışk u cünûn

Ki cihân saltanatın istemeyüp 'âr itmiş (Nev'î, Musammat VIII-4-21)

Onun için en büyük utanç, sevgili yolunda yok olamamaktır. Bu hâlde iken yerin dibine giresi gelir, her nefesini utanarak alır:

Bana yolumda ölmezsin didi gayretten öldüm ben

Eger yarılrsa yir yire girerdüm şerm ü 'ârımdan (Âşık Çelebi)

Cânı teslim eylemek aşkında kârımdır benim

Zinde olmak bir nefes aşk içre ârımdır benim (Hayâlî, G. 370-1)

4. Benzetmeler

4.1. Şişe

Ar ve namus en çok şişeye benzetilir. Bu benzetmeden maksat, onun zâhire dayalı olduğunu ve sahibine muhafaza yolunda külfet getirdiğini vurgulamaktır. Ar ve namus şişesini kırmak ise halkın gözünde mühim görünen dünyevî kalıpları, âdetleri bir daha dönmek üzere terk edip alışılmışın dışına çıkmaktır:

Şişe-i 'ârı taşlara çalalum

Âb-ı rûy-ı fenâdan el yuyalum (Hayretî, G. 330-4)

Zâhidler ve bunlar gibi ar ehlinin en çok çekindiği şey o şişenin kırılmasıdır. Bunlar bu yüzden muhabbet kadehini ele alamaz. Âşık ise bunun aksine bir an önce onu kırmak ister. Onun için asıl olan gönül sürahisinin şevk şarabı ile dolu olmasıdır. Gönülünde sevgilinin coşkun arzusu bulunduğu için sevgili yolunda hiç bir işe yaramayan hatta ondan uzaklaşmaya sebep olan o şişeyi kendine reva görmez ve onun kırılmasından da hiç bir zaman endişe etmez, üzüntü duymaz:

Mahabbet câmin ey zâhid eline alabilmezsın

Meger kim şişe-i nâmûsu taşa çalabilmezsın (Hayâlî, G. 441-1)

Şarâb-ı şevk ile pürdür Revânî dil sürâhîvâr

Sınursa şişe-i nâmûs hergiz inkisârım yok (Revânî, G. 186-5)

O kırılmadıkça aşkın gereği olan ihlâs ve sadakat ortaya çıkamaz. Ancak aşk yolunda dosdoğru olanlar onu paramparça edebilir. Onu kıran artık sadece aşk ile başbaşadır, kimseden çekinmesi kalmaz:

Aşk-ı cânân ile olmaz ahd-ı peymânın dürüst

Sınmasa seng-i melâmetlerle 'ârın şişesi (Hayâlî, G. 575-3)

'Aşkun yolında oh gibi togru gelen şehâ

Nâmûs şişelerini çokdan uşatdılar (Mihri, G. 45-3)

Kimseden pervâ yimez 'ışkunla dil âvâredür

Taşa çalmış şişe-i nâmûs sıdar bî-çâredür (Süheylî, G. 99-1)

4.2. Fanus

Ar ve namus duygusu bir fanus gibi, gönülde alevlenen sıkıntı ve kederlerin korunup canlılığını devam ettirmesine sebep olur. Bu fanus, melâmet taşı ile kırılınca o alevler söner ve gönül böylece zevk ve huzur bulur:

Pâs-ı şem '-i hâtıra fânûs-ı nâmûs istemez
Seng ile şîr ü şekerdür şîşe-i 'ârum benim (Sâkıb Dede, G. 122-3)

4.3. Perde

Kişinin gayretini kendine, dünyaya ve dünya ehline sarf etmesine ve dolayısıyla sevgiliden ve ona dair hakikatlerden uzak kalmasına sebep olması münasebetiyle ar ve namus bir perdeye benzer. Âşıkların hedefi onun ötesine geçmektir. Gerçek âşık onu yırtmış olmandır:

Külâh u hırka mey-âlûd ü çâr-pâre be-dest
Verâ-yı perde-i nâmûs ü 'âra dek giderüz (Sâkıb Dede, G. 63-6)
Deyemem 'âşık ana ref'-i hicâb eylemeye
'Âşık oldur ki ede perde-i nâmûsı [derîd] (Beyânî, K. 3-50)

Aşk hâleti, gerçek zevk ancak o perde yırtıldıktan sonra ortaya çıkar:

'Iyş eyle sûfi perde-i nâmûsı çâk kıl
Zevk idemez şu kimse ki geçmez hicâbdan (Revânî, G. 287-4)

4.4. Elbise

Benliğin ve onun etkisi altındaki aklın sevkiyatı ile ortaya çıkan zâhirî hâl ve hareketleri kapsamı bakımından namus ve ar, insanın halka bakan yüzünü teşkil eden, onu olduğundan tamamen farklı gösteren bir elbise; âşıklık hâllerini sergilemeye mani olan ve dolayısıyla âşığı bunaltan bir gömlek gibidir. O elbiseden kurtulmadan aşk sırlarını anlamak, o gömleği yırtmadan feraha ermek mümkün değildir:

Kişi esrâr-ı gamı 'akl ile fehm itmez imiş
Biragup câme-i nâmûsumı abdâl olayın (Nev'î, G. 354-2)
Gül gibi pîrâhen-i nâmûsı sad-çâk eyleyüp
Lâle-veş dâg-ı nihânum âşikâr itsem gerek (Bâkî, G. 273-2)

Âşığa yakışan namus elbisesi değil, melâmet cübbesidir. Âşık, çekinmeden o cübbeyi giymeli, hem kendi benliğine hem de halkın nazarına hoş gelen ve bu fenâ mülkünde saltanat ile buna bağlı gurur ve vakarın nişanesi olan ar tacını başından atmalıdır:

Gey melâmet cübbesin terk eyle tâc-ı 'ârı kim
'Âşık olan ey gönül derler gerekdür 'ârsuz (Hecrî, G. 72-3)

Ar ve namus elbisesine yapılabilecek en uygun muamele onu yırtıp parçalamaktır. Fakat bu, herkesin harcı değildir. Bunun için gönlün aşk ve şevk ile coşup divane olması gerekir. Ancak bu hâle gelen bir gönül sahibi o elbisenin yakasını paramparça ederek eteğine kadar baştan başa yırtabilir:

Kabâ-yı neng ü nâmusa dil-i şeydâ dahi n'eyler
Girbânın çeküp sad-çâk idüp dâmâna el sunmuş (Mezâkî, G. 219-6)

Yokluk erbabı içerisindeki mertlerden biri olabilmek aşk sarhoşluğu ile beraber, namus eteğini yırtmaya bağlıdır:

Derîde-dâmen-i nâmûs olup destümde câm-ı mey
Harîf-i bezm-i erbâb-ı fenâ olmak murâdumdur (Beyânî, G. 191-5)

4.5. Seccade

Ar ve namusun seccadeye benzetilmesi, zâhidin göstermelik dindarlığını vurgulamak içindir. Zâhid, aşk ile hemhâl olmadığı sürece kerametın seccadesinde yani dindar görünüp bununla namlanmakta olduğu yanılgısından kurtulamaz:

Zâhidâ mey içüben halka kerâmet göster
Yürî seccâdesini nâm-ıla nengün suya sal (Şem'î, K. 8-18)

4.6. Defter, Nâme

Bu benzetme varlık, nam ve kayıt-bağ ile ilgilidir. Âşık olan ar ve namus defterine bakmaz, ondaki namlarının üzerini çizer. Adı bu defterden tamamen kazınmayan kimse melâmet defterine giremez:

Defter-i nâmûsa bakmaz rind olan 'âşıkları
Çekdiler kayd-ı resîd-i kayd-ı neng ü nâma sürh (Mezâkî, G. 49-3)
Biz melâmet defterine geçmedük ey Hayretî
Nâme-i nâmûsdan hakk olmayınca nâmumuz (Hayretî, G. 133-5)

En iyisi o defteri yakmaktır. Çünkü o var olduğu müddetçe kişinin zerrelere varıncaya kadar bütün varlığını toplayıp kayıt altına alır. Onu imha etmek, varlığın dağılmasına ve böylece kişinin azat olmasına vesile olur:

Ey gönül odlara yak defter-i nâmûsı yine
Rehn mi eyleyelüm gül gibi küllî cüz'ümüz (Şem'î, G. 70-6)

4.7. Tasma, Boyunduruk

Namus, benlik davası peşine düşenin boynuna bağlı bir tasma gibidir. Şeytan bu tasma sebebiyle teslimiyet saadetinden mahrum kalmıştır. İnsana yakışan, şeytan gibi namus boyunduruğu veya tasmaını boynuna takmak yerine, gayret kuşağını sağlam bir şekilde kuşanarak fakr ve fenâ yani her şeyin sahibinin Allah olduğunu idrak ile kendine ait hiç bir şey görememe ve O'nun huzurunda kendinden bir eser bulamama yolunu tutmaktır:

Fakr u fenâ yolında gayret kuşakın it berk

Şeytân misâl nâmûs boynunda olmasun tavk (Behiştî, G. 255-4)

4.8. Ordu

Melâmet ehli olmak ar ve namus tehlikesinden kurtulmuş olmak anlamına gelmez. Çünkü ar ve namus askerleri onu ele geçirmek için hamle yapıp durur. Bu durum karşısında melâmet ehli, ateşli âhlarının her birini kılıç gibi çekip o ordu ile kahramanca mücadele eder:

Şâh-ı melâmetim kim her âh-ı âteşinden

Çekdim kılıc sipâh-ı nâmûs u âra karşı (Hayâlî, G. 458-2)

4.9. Put

Zâhidler namus ve ar ile onun yanından ayrılamayan gururlu benliklerini put edinir ve âşıkları da kendisi gibi sanır. Oysa âşıklar, bundan uzaktır; o putlara kulluk etmektense irfan sahipleri arasında her türlü sıkıntıyı çekmeyi can ve gönülden tercih eder:

Sanma zâhid bizi nâmûs ile 'ârun kulyuz

Yâ seniün gibi hemân kurı vakârun kulyuz (Hayretî, G. 139-1)

Neng ü ârı büt edinmekten ise bin kerre

Ehl-i irfân arasında usanıp sınımak yeg (Hayâlî, Mukatta'at 17-1)

Sonuç

Klasik Türk şiirinde ar ve namus kavramı genel olarak dünya peşinde koşanların içinde bulunduğu atmosferi karşılamaktadır. Bu atmosfer içerisinde en belirleyici unsur benliktir. Benliğin dünyevî hedeflere ulaşarak yücelme noktasında sergilediği hâl ve fiiller ar ve namus kapsamına girer. Bu hâl ve fiillerin temel özelliği, genel itibarıyla dinî, ahlâkî ve aklî olması münasebetiyle halk nazarında itibar görmesidir.

Benlik sahibi birinin gerek bu tarz gerekse diğer tavırları göz boyamak ve hedef saptırmaktan ibaret olduğundan dolayı bir insan için en kötü özellik olan ikiyüzlülüğün bir parçasıdır. Bu tavırları sergileyen kişi Klasik Türk şiirinde genel itibarıyla zâhid olarak adlandırılır.

Ar ve namusun zâhid tipi üzerindeki en somut göstergeleri, halk tarafından beğenilmek ve desteklenmek maksadıyla özen gösterdiği giyim ve kuşamı, yanında bulunan çeşitli eşyaları; akla hitap eden konuşmaları ve sahip olduğunu düşündüğü veya olmak istediği makam ve şöhrete uygun olarak takındığı vakarıdır.

Bu tipin, kendini dünyevî hevâ ve hevesten soyutlayarak benlik davasından kurtulmuş ve dolayısıyla samimiyete ulaşmış kimseler olan âşık, ârif ve rind gibi gönül ehli insanları anlaması beklenemeyeceği gibi onlara şiddetle düşmanlık yapmaması ve bu düşmanlığı dahi halkın gözüne girmek için bir araç olarak kullanmaması düşünülemez.

Âşıkların ise; olumsuz tipler tarafından ikiyüzlülük ekseninde kullanılan kisve, tavır ve sözler ile bunların dayalı olduğu hedeflerin aksine hareket etmesi yani ar ve namus şişesini taşa çalması kaçınılmaz bir durumdur. Bunlar olmasa dahi zaten gönülden bağlı bulunduğu sevgilinin muhabbeti, aklın anlamaya güç yetiremeyeceği ve karşı çıktığı terk ve teslimiyeti gerçekleştirmek için ar ve namus perdesini yırtmayı, varlık veya yokluk adına hangi sıfat ve namları varsa hepsinden geçmeyi gerektirmektedir.

Kaynakça

Abdulkerim Kuşeyrî (2003). *Kuşeyrî Risâlesi*. hzl.: Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yay.

Ahterî Mustafa b. Şemsüddin Karahisârî (1978). *Ahterî Kebîr Arapça-Türkçe Büyük Lûgat*, hzl.: İ. İlhami Ulaş, Abdulkadir Dedeoğlu. İstanbul: Osmanlı Yayınevi.

Arpaeminizade Mustafa Sâmî Dîvânı. hzl.: Fatma Sabiha Kutlar. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78358/arpaeminizade-sami-divani.html>. ET: 08.05.2016.

Âşık Çelebi Dîvânı. hzl.: Filiz Kılıç. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78359/asik-celebi-divani.html>. ET: 08.05.2016.

- Aydın, F. (2006). "Nâmûs". TDV İslam Ansiklopedisi (C. 32, s. 381-382). Ankara: TDV Yay.
- Azamat, N. (2004). "Melâmet". TDV İslam Ansiklopedisi (C. 29, s. 24-25.) Ankara: TDV Yay.
- Bâkî Dîvânı*. hzl.: Sabahattin Küçük (1994). Ankara: TDK Yay.
- Behiştî Dîvânı*, hzl.: Yaşar Aydemir (2000). Ankara: MEB Yay.
- Beyânî Dîvânı*. hzl.: Fatih Başpınar.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78363/beyani-divani.html>. ET: 08.05.2016.
- Edirneli Nazmî Dîvânı*. hzl.: Sibel Üst.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78367/edirneli-nazmi-divani.html>.
ET: 08.05.2016.
- Emrî Divanı*. hzl.: Yekta Saraç (2002). İstanbul: Eren Yay.
- Fuzûlî Divanı*. hzl.: Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgân Cunbur (1990). Ankara: Akçağ Yay.
- Hayâlî Dîvânı*. hzl.: Ali Nihat Tarlan (1992). Ankara: Akçağ Yay.
- Hayretî Dîvânı*. hzl.: Mehmed Çavuşoğlu, M. Ali Tanyeri,
<http://groups.yahoo.com/neo/groups/metinbankasi/files>. Dec. 31. 2004 versiyonu.
- Hecrî Dîvânı*. hzl.: Ömer Zülfe. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78377/hecr-divani.html>. ET: 30.01.2015.
- Mezâkî Dîvânı*. hzl.: Ahmet Mermer. <http://groups.yahoo.com/neo/groups/metinbankasi/files>. Dec. 1. 2008 versiyonu.
- Mihri Hatun Dîvânı*. hzl.: Mehmet Arslan. <http://groups.yahoo.com/neo/groups/metinbankasi/files>. Jan. 8. 2008 versiyonu.
- Muhammed Mu'in (1375). *Ferheng-i Fârsî* (C. 4). Tahran: Mü'essese-i İntişâr-ı Kebîr.
- Muhibbî Dîvânı*. hzl.: Coşkun Ak (1987). Ankara: KTB Yay.
- Nâbî Dîvânı*. hzl.: Ali Fuat Bilkan (1997). İstanbul: MEB Yay.
- Necati Beg Divanı*. hzl.: Ali Nihat Tarlan (1997), İstanbul: MEB Yay.
- Nef'î Dîvânı*. hzl.: Metin Akkuş (1993). Ankara: Akçağ Yay.
- Nehcî Dîvânı*. hzl.: Üzeyir Aslan, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78392/nehci-divani.html>. ET: 30.01.2015.
- Nesîmî Dîvânı*. hzl.: Hüseyin Ayan (1990). Ankara: Akçağ Yay.

- Nev'î Dîvânı*. hzl.: Mertol Tulum, Ali Tanyeri. <http://groups.yahoo.com/neo/groups/metinbankasi/files>. Jul. 22. 2004 versiyonu.
- Nigârî Dîvânı*. hzl. Azmi Bilgin. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78394/nigari-divani-azmi-bilgin.html>. ET: 08.05.2016.
- Revânî Dîvânı*. hzl.: Ziya Avşar. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78396/revani-divani.html>. ET: 30.01.2015.
- Sâkıb Dede, Dîvân*. hzl.: Ahmet Arı (2003). Ankara: Akçağ Yay.
- Sarı, M. (1982). *El-mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*. İstanbul: Bahar Yay.
- Şehâbî Dîvânı*. hzl.: Cemal Bayak. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78399/sehabi-divani.html>. ET: 30.01.2015.
- Sıdkî Dîvânı*. hzl.: Abdullah Eren (2014). Ankara: Altınpost Yay.
- Süheylî Dîvânı*. hzl.: Esat Harmancı. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78401/suheyli-divani.html>. ET: 20. 02. 2015.
- Şem'î Dîvânı*. hzl.: Murat Karavelioğlu. <http://groups.yahoo.com/neo/groups/metinbankasi/files>. Dec. 1. 2008 versiyonu.
- Şemseddin Sâmî (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdam Matbaası.
- Şeyh Gâlib Dîvânı*. hzl.: Muhsin Kalkışım (1994). Ankara: Akçağ Yay.
- Şeyhî Divanı*. hzl.: Mustafa İsen, Cemâl Kurnaz (1990). Ankara: Akçağ Yay.
- Usûlî Divanı*. hzl.: Mustafa İsen (1990). Ankara: Akçağ Yay.
- Ümmî Sinan Divanı (İnceleme-Metin)*. hzl. Azmi Bilgin (2000). İstanbul: MEB Yay.
- Yeğin, A. vd. (1990). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat*. İstanbul: TÜRDAV Yay.
- Zatî Divanı* (C. III). hzl.: Mehmed Çavuşoğlu, M. Ali Tanyeri (1987). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yay.